

Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

Yıl: 2019 Cilt:19 Sayı:1 e-ISSN 2564-6427

Dergi Web Sayfası: <http://dergipark.gov.tr/cuilah>

Kitap Değerlendirmesi

İbn Sina Felsefesinde Suret Cevher ve Varlık, İbrahim Halil Üçer,
İstanbul: Klasik Yayınları, 2017

Değerlendiren

Özlem KARA

Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri
Bölümü,

e-Posta: ozlemkara41@hotmail.com , <http://orcid.org/0000-0003-2552-6589/>

Doktora tezi olan eser, giriş, sonuç dışında dört bölümden oluşmaktadır. Giriş (s. 13-42) bölümünde İbn Sinacı suret teorisini yönlendiren iki ilkedden bahseden yazar, ilkini evrenin temel bileşenlerine ikincisini ise evrene dair açıklayıcı ilke ya da ilkeler olarak belirtiyor. Surete dair açıklamanın iki seviyesi; statik ve dinamik olarak veriliyor. Statik, bizatihi suret ve taşıyıcısı arasındaki ilişkiyi açıklama amacı güden açıklama seviyesidir. Dinamik ise taşıyıcının sureti kabul ederek bilfiil hale gelmesi neticesinde cevherin varlığa gelişini açıklama amacı gütmektedir. Yazar, İbn Sina’da sureti çalışmak için öncelikle suretin farklı adlar ve biçimler altındaki işlevlerinin ait olduğu semantik daireyi belirlemeye çalışıyor ve bu amaçla suretin İbn Sina’da kazandığı anlamları ortaya koyuyor. Suretin İbn Sina felsefesinde taşıdığı öneme rağmen daha önce çalışılmaması ihmal edilen bir alan olarak ifade ediliyor. Yazar, bir filozofu tarihsel gelişimi içinde okumak için sistematik ve aporetik olmak üzere iki seviyeli bir analizden bahsediyor. Yazar, filozofun başından beri zihninde taşıdığı ve eserleri boyunca bu problemi nasıl çözdüğünü ortaya koymayı amaçlayan aporetik okumayı tercih ettiğini ifade etmektedir.

“Varlık ve Cevher”(s. 43-119) başlıklı birinci bölümde öncelikle İbn Sina’da suretin farklı anlamları ortaya koyulmaktadır. Suretin Latince ve Arapça karşılıkları ve tanımları üzerinde duruluyor. Suretin, İbn Sina felsefesinde; mahiyet, tür, cins, fasıl, maddeyi bilfiil kılan ve bir konuda bulunmayan mevcut gibi anlamları vardır. Eşanlamların analizi sonucu suretin mihraki anlamı ortaya koyulmaya ve buna bağlı olarak bu anlamla Aristoteles’teki suret kullanımı arasında fark olup olmadığı anlaşılmasına çalışılıyor. Bu amaçla suretin Aristoteles’teki kullanımları detaylı bir şekilde incelenmektedir. Aristoteles, varlığın ne olduğu sorusu ile cevherin ne olduğu sorusunu özdeş görmekte ve cevher adını almaya en fazla suretin layık olduğunu ifade etmektedir. Bunun dışında suret Aristoteles tarafından bilfiillik (energeia) ve tam tahakkuk(entelekheia) kavramları ile de tanımlıyor. “Suret bir şeyin hem

varoluşunun, hem ne oluşunun hem de tüm parçalarını uyuma kavuşturarak onu bir yığın olmaktan kurtaran birliğin nedenidir.” (s. 57) İbn Sina’da suretin en genel anlamıyla: 1. hey’et, 2.tür, 3. cins, 4. fasıl, 5. mahiyet, 6. bir şeyin hakikati, 7. ikincil yetkinlikler, 8. şekiller,9. konusunun parçası olmayan ve heyulaya ilişerek onu bilfiil bir tür haline getiren suret,10. konusunun parçası olmayan ve kendinde bilfiil fakat surete nispetle bilkuvve cisme ilişerek onu bilfiil hale getiren suret, 11. bulunduğu şeyin maddesi ile birlikte parçası olan ve onu türün bir üyesi haline getiren suret ve 12. ayırık suretler olmak üzere, 12 adet kullanımının olduğu ifade edilmektedir. İbn Sina’nın suretin özü fiildir ifadesinden yola çıkılarak fiil anlamı merkezinde suret türleri ile ilgili tablo kitapta paylaşılıyor.(s. 67) İbn Sina suretin farklı anlamlarını bilfiillik ve varlık şeklinde mihrakî anlama dönüştürmesinin en bariz görüldüğü alan, varlığın bilimi olan Metafizik’in konusunu yeniden ele almayı gerekli kılınmasıdır. “Varlık Olmak Bakımından Varlığın Bilimi Olarak Metafizik ve Cevher Sorunu” (s. 74) başlığı altında İbn Sina’nın varlık anlamının şeylere eşit anlamlı olarak yüklenmediğini sadece eşadlı olduğunu ifade etmesine yer veriliyor. Mantıkta bir lafzın çeşitli tikel varlıklar arasındaki ortak anlama farklı derecelerde delâlet etmesi demek olan teşhik düşüncesini devreye sokan İbn Sina, hem metafiziğin bir bilim olarak tesisinde hem de cevher teorisi ile ilgili önemli sonuçlara sebep oluyor. Ay-altı âlemdeki varlıkların ne ve var oluşunun ilkesini suret, ay üstü âlemdeki tüm var olanların var oluş ilkesini ise ayırık suretler teşkil ediyor. Cevher meselesi İbn Sina metafiziğinin temel sacayaklarından biridir. Metafizik ilminin konusunu mutlak varlık olarak belirleyen İbn Sina, Kindi ve okulundan ziyade, Aristoteles, Afrodisiaslı İskender ve Yeni Eflatuncu şarihleri muhatap alıyor. Metafiziğin teoloji olarak adlandırılması noktasından varlığın bilimi olarak adlandırılması noktasındaki gelişmeler ortaya koyuluyor. İbn Sina’nın metafiziğin konusu ile ilgili bu yaklaşımının temelinde, metafizik ile kelamın sınırlarını ayırma isteği olduğu ifade ediliyor. İbn Sina’nın metafizikteki temel kavramının “vücut” olduğu ifade ediliyor. Tüm mevcudları konu alan metafizik, Tanrı konusunu da soruşturulan meselelerden biri olarak görmeye başlıyor. Suret açısından bunun önemi, sureti vücut mefhumunun altına yerleştiren İbn Sina’nın, sureti kendisine dayanılarak varlık anlamının tayin edildiği nihai ilke konumundan ayırması olarak ifade ediliyor. Metafizik böylece suretten alınan varlık anlamının yerine tüm var olanları kapsayacak mutlak bir varlık mefhumuna dayalı olarak inşa ediliyor. İbn Sina, Aristotelesçi suret-madde ve kuvve-fiil ayrımlarına; varlık-mahiyet(vücut-mahiyete) ve imkân-zorunluluk(imkân-vücub) ayrımlarını ekliyor. Bunun sonucunda zâtı gereği zorunlu varlık(vacibu’l-vücudbi-zatihi) ve zâtı gereği mümkün başkasıyla zorunlu varlık(mumkinu’l-vücudbizatihivacibu’l -vücudbi-gayrihi) şeklinde mevcudları tasnif eder. İbn Sina, mahiyetle ilgili hiçbir ima taşımayan mutlak bir varlık tasavvuruna ulaşıyor ve Aristoteles’in bir şeyin ne ve var oluşunun ilkesi olarak gördüğü sureti, sadece ne oluşun ilkesi haline getiriyor. Böylece varlık mefhumu, sureti, maddeyi, bileşik cismi ve arazları kuşatacak, fakat onlardan hiçbirinin tanımına dâhil olmayacak şekilde bir anlama kavuşuyor. İbn Sina’nın varlığın ve mahiyetin gerekleri ile ilgili ayırımı, cevher meselesi ile ilgili birçok sorunu da çözüme kavuşturuyor. Cevherin yüklemsel birliğini inşa etmek için, konularına eşit bir biçimde yüklenen bir cins olduğu ispat ediliyor. İbn Sina varlığın ve mahiyetin gerekleri arasında ayırım yapmak suretiyle bir yandan Aristotelesçi kategoriler şemasını tutarlı hale getirirken diğer yandan metafizik nedenlik tasavvurunu mümkün hale getirerek Aristoteles’ten farklı olarak varlığın nedenlerine dair sorgulamaya kapı açıyor. Böylece Yeni Eflatuncuların akledilir cevherlere neden rolü atfetme arayışı da cevap buluyor. Onların düştüğü yüklemsel birliği sağlayamama tuzağından, cevherin tanımını varlığından ayırarak kurtuluyor.

“Cevher Olarak Suret” (s.121-214) başlıklı 2.bölümde, surî cevher teorisinin sorunları ve Aristotelesçi ontolojik şemasının dönüşümünü ele aldığı kısımda, cevher tanımının surete yüklenip yüklenemeyeceği ve suretin hangi anlamda cevher olduğunu araştırıyor. Aristoteles’in Kategoriler ve Metafizik kitaplarında birincil cevher olarak yaptığı tanımlamalarda bir çelişki olduğundan bahsedilen bölümde, bunun sebepleri ve çözüm çabaları ele alınıyor. Bu meseleye kaynaklık eden, hilomorfik ve cevherlilik olmak üzere iki sorun olduğu ifade ediliyor. Bu iki problemin Aristotelesçi dörtlü ontolojik şemayı tehdit ettiği ifade ediliyor. Arazlık ve cevherlik arasındaki suretin oluşturduğu hilomorfik sorunun çözümü için erken dönem Aristoteles şarihleri sureti araz olarak yorumluyorlar. Suret ve madde arasında, bileşiği önceleyen bir ilişki içinde suret bileşiğe tanımını veren bir parça olarak görülür. İbn Sina, suretin cevherliğini ispat etmenin yeni yollarını buluyor. İbn Sina suretin madde ile ilişkisini, konusunun parçası olmadığı için zâtı ya da konusunu mevcut ve belirli hale getirdiği için de arazi yüklemlere indirgenmeyecek türden bir ilişki olarak görüyor. Bu

ayrıyla İbn Sina suret-madde ilişkisinin temel özelliğini, suret konusunu dışarıdan gelerek, yani parça olmaksızın, onu bilfiil kaim ve mevcut kılan bir sıfattır şeklinde ortaya koyuyor. Araz-konu ve suret- madde ilişkisi arasındaki farkı ortaya koymak için, suretin bulunduğu şeyle ilişkisinin göz önünde bulundurulması gerekli görülüyor. İbn Sina'nın, sureti, İskender'in yaptığı gibi bileşiğe nispetle cevher olarak değerlendirmedeği gibi, Farabi gibi görelî ve kayıtlı bir cevher olarak da görmediği ifade ediliyor. İbn Sina'ya göre suret, "zatinin hakikati hiçbir konuda bulunmaksızın var olan" mutlak bir cevher olarak tanımlanıyor. İbn Sina cevherlilik sorunun üstesinden gelmek için, kurucu olmayan gerekler ve suret arasındaki ayrımı ele alıyor. İbn Sina'ya göre arazlık ve cevherlik, dışta onların nasıl ve neye nispetle mevcut olduklarına değil, mahiyetlerinin nasıl bir bulunuşu gerektirdiğine bakılarak tespit edilir. Yazar, kurucu olmayan gerekler ve suret arasındaki farkları tablo halinde karşılaştırmaktadır.(s. 190-191) Maddeye hariçten gelerek onu bilfiil kaim kılan suret düşüncesinin, İbn Sina'yı, cevherlerde öncelik-sonralık meselesiyle ilgili birçok sorunla yüzleşmek durumunda bıraktığı ifade ediliyor. İbn Sina'nın bu konularda yaptığı açıklamalar, suretin maddeye hariçten geldiği ve Faal akıl veya vahibu's-suver tarafından feyiz edildiği şeklinde veriliyor. İbn Sina, tikelin varlıkça tümelden önce olduğunu savunmaktadır. İbn Sina, suret ile fertler ve türler arasında tikellik-tümellik açısından değil, sadece yalınlık ve bileşiklik açısından mukayese yapılabileceğini ortaya koymaktadır. Bileşik türlerin cevherliğe yetkinlik bakımından, suretin ise önceleme bakımından daha layık olduğu belirtiliyor. İbn Sina fertlerde bulunan suretleri birincil ve ikincil cevher olma açısından değerlendirmesine rağmen, kıyaslama yaptığı şey bu suretlerin zihindeki tümelleri olarak ifade ediliyor. İbn Sina, suretin kozmik bir akıl tarafından feyz edildiğini kabul edip, maddede zuhur edeceğini düşünmeyerek ve bileşikteki sureti doğa bakımından önceleyen herhangi bir suretin bulunduğunu kabul etmeyerek, İskender ile Yeni-Eflatuncu yaklaşımın arasında bir yerde durmaktadır.

"Hareket ve Varlık Arasında: İbn Sina'ya İntikal eden Miras" (s. 215-286) başlıklı üçüncü bölümde; İbn Sina cevherlerin içkin yapısını açıklamak için, taşıyıcı(hamil) ve suret olmak üzere iki temel kavramı kullanır. Akli, semavi ve yersel cevherlerin, taşıyıcıları ile ilişki tarzları, ontolojik yetkinlik hiyerarşisi içinde onlara verilen rollerin kaynağı olarak görülmektedir. Düşünen nefis dışındaki suretlerin taşıyıcısının sahip olduğu kuvvenin sınırlarını aşip bağımsız olma imkânlarının olmadığı ifade ediliyor. Suretin fiil, yetkinlik, iyilik, aklilik, varlık ve zorunluluk anlamlarına sahip olduğu ortaya koyuluyor. İbn Sina'nın sureti imkân sahasına taşımalarının sonucu olan varlıkça başka bir nedenin malulü haline getirmesi, Aristotelesçi suret anlayışında büyük bir kırılma olarak görülüyor. İbn Sina'ya göre suret ve madde, ne varlığa gelen ne de yok olandır. Bu özellik tikel cevhere aittir. İbn Sina suretlerin taşıyıcıları ve sureti oldukları cevher ile ilişkileri etrafında, tam, yeterli ve eksik şeklinde onların ontolojik yetkinlik hiyerarşisi açısından üçlü bir tasnif yapar. Tam olan ayrıık suretler, yeterli olan semavi cisimler eksik olan ise maddi cevherlerdir. Yazar, İbn Sinacı statik ve dinamik cevher teorisinin, sadece cevherlerin oluşumunu değil, varlığa gelişimini de açıklaması ve "varlık merkezli ontolojik yetkinleşme" sürecini öne çıkarması ile Aristotelesçi cevher teorisinden farklı olduğunu belirtiyor. İbn Sina, suretlere varlık veren bir fail nedenin varlığını kabul ederken, Aristoteles maddede bulunan kuvvenin hareket aracılığı ile bilfiil hale getirilmesi şeklinde açıklar. Aristotelesçi kapalı evren anlayışında kendisinden meydana gelen şey madde, kendisi aracılığı ile meydana gelen fail neden suret, meydana gelen şey ise madde-suret bileşiği olarak görülüyor. Değişimin kendisi aracılığı ile meydana geldiği şey yakın hareket ettirici, değişen madde, değişimin kendisine doğru yöneldiği şey ise suret olarak belirtiliyor. Aristoteles'e göre kendisinden meydana gelen, kendisine göre meydana gelen ve meydana gelmeye aracılık eden doğadır. Doğa, nesneye içkindir, fiilleri düşünüp taşınmaya dayanmadan, bilinçsiz biçimde fiilde bulunan bir konuma sahiptir. Doğaya atfedilen amaç, maddede bulunan surî doğanın tam tahakkukuna ulaşmak olarak görülür. Aristoteles cevherlerin meydana gelişini, madde, suret ve yoksunluk şeklinde üç ilke ile açıklar. Bu üç ilkeye ekliptik hareketin etkisini ekleyen Aristoteles, nihai ilke olarak ise Hareket etmeyen Hareket Ettirici'yi koyar. Evrenin ezeli olduğu görüşüne sahiptir. Aristoteles'e göre İlk Hareket ettirici evrenle ilgili hiçbir bilgiye sahip değildir. Doğal teoloji sadece ay-altı âlem için geçerli olarak görülür ve her canlının hareket ve sükûnu kendinde taşıdığına inanılır. Evrendeki İlk Hareket Ettirici, gökküreleri ve doğal cisimler şeklindeki üç temel katman arasında ontolojik anlamda bir ilişki olmadığı düşüncesine sahip olan Aristotelesçi doğal evren hem teolojik hem de ontolojik bakımdan kapalı bir evrendir.

“İbn Sina: Cevheri Birliği Koruyarak Varlığı Açıklamak” başlıklı dördüncü bölümde(s. 287-426), İbn Sina'nın duyulur cevherin birliğini açıklarken sadece madde-suret, kuvve-fiil ayrımlarına değil, varlık-mahiyet ve imkân-zorunluluk ayrımlarına da sahip olduğu vurgulanıyor. Yeni-Eflantuncuların varlıkların sadece hareket ve değişimini değil, varlığa gelişimini de açıklama tarzını İbn Sina devam ettiriyor. İbn Sina, varlık veren birincil fail nedeni Tanrı, ikincil ise ayrık akıllar olarak görmektedir. Ve bu görüşü ile Aristoteles'in sadece gai neden olarak Tanrı'yı gören fikrinden ayrılmaktadır. İbn Sina'nın Tanrı'nın yaratıcı olduğu yönündeki fikrini açıklamak için imkân-zorunluluk kavramını ve sonsuz güç argümanı olarak ifade edilen bir delili kullandığı görülmektedir. Buradan yola çıkarak zorunlu ve mümkün varlık ayrımını kullanan İbn Sina, âlemin sadece hareket bakımından değil, bir bütün olarak Tanrı'ya dayandığını ifade etmektedir. İbn Sina varlık veren tabii neden ile yalnızca hareket veren tabii fail neden arasında bir ayrıma gider. Gerçek(hakikat), ortak(müşterek) ve uzak(ba'îd) nedenleri, varlık veren fail nedenler olarak tanımlayan İbn Sina, yalnızca hareket veren nedenleri ise, gerçek olmayan, hazırlayıcı (mu'iddat), yardımcı (mu'inat), yakın (karib) ve genel (amm, umum) nedenler şeklinde nitelendirir. Varlıktan yalıtılmış bir mahiyet fikri etrafında İbn Sina, “bir şey olma” ile “var olma” arasında ayrım yapar. Varlık ve mahiyetin gerekleri arasında yaptığı ayrım sonucunda İbn Sina, evrene dair birlikli bir açıklama imkânına kavuşarak, farklı varlık seviyelerinde mahiyetin birliği düşüncesine ulaşmıştır. İbn Sina, suret ve maddeyi hem kurucu ilke olarak tanımlıyor, hem de mahiyetin parçası olarak görüyor. Suri neden, parçası olduğu eserin kuruluşuna veya tanımına dâhil olur. Maddeye nispetle maddenin tanımına dâhil olmayan suret, surî neden değildir. İbn Sina eserin kuruluşuna dâhil olanları maddi ve surî neden olarak belirliyor, eserine dâhil olmayanları da kendisi için olunan gaye ve böyle olmayan neden olmak üzere ikiye ayırıyor. Eserine dâhil olmayan nedeni gaye değilse ya fail ya da konu olarak niteliyor. İbn Sina, eserin kuruluşunun, tanımının parçası olan maddi ve surî nedenleri, o şeyle içkin yapısal ilişkiye sahip ilkeler; eserin hüviyetinin hiçbir şekilde parçası olmayan suret, konu, fail ve gayeyi ise maddi âlemi aşkın ilkeler olarak ayırma yapıyor. İbn Sinacı taksimin amacı, Yeni-Eflatunculardaki gibi fizik ve metafizik nedenliği ayırt etmek değil, şeyin tanımı ve kuruluşunun ilkeleri ile varlığa gelişimin ilkeleri arasındaki ayrımı ortaya koymak olarak ifade ediliyor. İbn Sina, imkân kavramını merkeze alarak varlığı mümkün, imkânsız ve zorunlu olarak tasnif eder. İbn Sina'nın yaptığı bu ayrımın, tüm mevcutların nedeni olan ama kendisinin hiçbir nedeni bulunmayan bir Zorunlu Varlık'ı ispat etmek için temel teşkil ettiği ifade ediliyor. Yazar, kendisinden fiil sadır olan ve fiilde bulunmaya elverişli olan her bilfiil anlama suret adını verdiğimizde, sadece maddi ve zihni suretler değil ayrık akıllar ve semavi nefislerinde suret olacağını ifade ediyor. İbn Sina sudur düşüncesini formüle ederken Farabici sudur teorisinden yola çıkarak, Batlamyusçu astronominin temel varsayımları, Aristoteles'in Metafizik'inin Lambda kitabı ve Yeni-Eflatuncu metafizik nedenlik görüşünü harmanlayarak ortaya koyuyor. İbn Sina'nın Tanrı'nın nedensel feyzediciliğini açıklamak ve onun fail nedenliğini diğer metafizik fail nedenlerden farklı olduğunu ortaya koymak için yetkinlik seviyeleri arasında ayrıma gittiği ifade ediliyor. Tanrı yetkinlik üstü, ayrık akıllar ise sadece yetkin olarak tanımlanıyor. İbn Sinacı sudur teorisinin iç mantığını idare eden temel fikir “Birden bir çıkar” ilkesi olarak veriliyor. Bu düşünce özdeşlik ilkesinin nedenlik fikrindeki bir yansıması olarak görülüyor. İbn Sinacı sudur fikrinin bir diğer temel ilkesi “Varlık veren fail, varlık alan eserden varlık anlamı yönüyle daha üstündür” şeklinde ifade ediliyor. İbn Sina'ya göre, özel varlık anlamı açısından hiçbir tür, kendi türlüğünün nedeni olan mevcutla eşit ya da benzer değildir. İbn Sina, suretleri; ayrık, ayrılamaz ve ayrılabilir olmak üzere üçe ayırıyor. Ay-üstü âlemdeki suretler ayrık ve ayrılamaz iken ay-altı âlemdeki suretleri maddelerinden ayrılabilir. İbn Sina Tanrı dışındaki tüm varlıkların suret, fail, konu ve gaye olmak üzere temel dört nedene ihtiyaçları olduğunu ifade eder. İbn Sina'nın suretleri var edecek mutlak fiili faal akıllara nispet ettiği, bu fiili özelleştirecek güçler ve istidatları cisimsel ilkelere nispet ettiği ifade ediliyor. İbn Sina'nın bu açıklaması Aristoteles'ten radikal bir şekilde dönüşümü olarak görülüyor. İbn Sina, birlik ve varlığın nedenini akıl olarak, çokluk ve hareketin nedenini ise madde ve cisim olarak görüyor. İbn Sina, cisimlik suretini açıklamasız bırakan, türsel suretleri yalnızca hareket verici bir fail nedenin kuvveden fiile çıkarma etkinliğine bağlayan Aristotelesçi yaklaşımı eleştirmektedir. İbn Sina, yalın ve bileşik cisimlerin suretinin konum ve cisimlikten bağımsız ayrık aklın verdiğini düşünmektedir. İbn Sina suretin meydana gelmesinde misale yer vermez, bir madde ve iki faile yer verir. Bu fail nedenin birini varlık ve fiil feyz eden faal akıl ya da vahibu's-suver olarak niteleyen İbn Sina diğerini hareket olarak belirtiyor. İbn Sina, ay-altı âlemdeki farklı maddi suretlerin meydana geliş sebebinin ise Faal

akıl yerine, maddede bulunduğunu söyler. Semavi cisimlerin etkisi olmaksızın maddi suretler meydana gelmez. İbn Sina, atomculuk, idealar teorisi ve kûmun düşüncesini eleştirir. İndirgemeci yaklaşım olarak nitelendirdiği bu yaklaşımların tersine duyulur cevherlerin cevheri terkip yolu ile madde ve suretten meydana geldiklerini ifade eder. Yazar, “İbn Sina madde ve suret arasındaki ilişkiyi, varlık verici metafizik nedene kapı aralayacak şekilde, zatlardan bakımdan varlıkları birbirine denk olmakla birlikte ayırık aklın sureti var kılması ile bu denklemin suret lehine bozulduğu bir ilişki olarak inşa eder.”(s. 425) şeklinde madde suret arasındaki ilişkiyi ortaya koyuyor. Sonuç bölümünde İbn Sina'nın görüşleri kısaca özetlenerek sunuluyor.

İbn Sina felsefesinde suret, cevher ve varlığı konu edinen yayınlamış doktora tezi olan eser, bu kavramların felsefe tarihinde geçirmiş olduğu süreci ayrıntılı bir şekilde ortaya koyması bakımından çok önemli bir yerde durmaktadır. Yazar, konuyu olabildiğince geniş bir filozof ve felsefi akım çerçevesinde ortaya koyarak, söylenmiş bütün sözlerin, bakış açılarının aktarımını başarılı bir şekilde ortaya koymuştur. Kullandığı dil ve üslup açısından anlaşılır olan kitap, İslam Felsefesi alanında başvuru kaynağı olacak bir eser olarak görünmektedir.